

Faktory a prvky „OA“

CHARAKTERISTIKA, UPLATNĚNÍ, PŘÍNOSY

PhDr. Jindra Planková, Ph.D.
Ústav informatiky
Slezská univerzita v Opavě

„Není důležitá kvantita, ale kvalita vědomostí. Je možné mít množství vědomostí, ale neznat to nejdůležitější.“

[Lev Nikolajevič Tolstoj]

Úvodem

- Počátek 21. století ve znamení *složitě* orientace ve světě informací
- Charakteristické hybné síly ve společnosti
- Výzvy na *zásadní změny* společnosti
- Moderní svět = *symbióza* skutečností a jevů
- Věcná souvislost, vzájemné ovlivňování a vytváření *komplexního* obrazu lidského světa
- Informační revoluce, přísná architektura a řád
- Nové perspektivy propojeného světa informací

Úvodem

- Významné postavení *informační vědy* – zvládnutí transformace společnosti
- Formování *znalostní* společnosti
- Důraz na *schopnost orientovat* se v rostoucím množství informací
- Tlak na *přesné určení hodnoty informace* a jejího využití při řešení úkolů
- Globální úsilí k dosažení *snadné přístupnosti* informačních zdrojů a odborných informací

Změny vědecké komunikace

- Počátek 21. století – obrovský rozvoj ICT
- Klasické způsoby komunikace a zpřístupňování odborných informací doplněny *komunikací elektronickou*
- Nárůst počtu volně dostupných poznatků v elektronickém virtuálním prostředí
- *Rychlá výměna* informací za relativně nízkou cenu, bez časového nebo územního omezení
- => formování hnutí za *otevřený přístup* k informacím

Změny vědecké komunikace

- Změny v oblasti *neformální* výměny informací mezi vědci
- Elektronická výměna odborných textů ve formě *preprintů* a *postprintů*
- Podstatné změny a počátek nových modelů komunikace spojen s vědci z různých elektronických diskusních skupin
- *Cílem* – prosazování novodobé, efektivní, rychlé a bezplatné komunikace vědeckých poznatků z aktuálního výzkumu a vývoje mezi vědci navzájem

Vymezení termínu „OA“

- „Zajištění *otevřeného a volného* přístupu k plným textům na veřejném internetu, dovolující uživatelům *číst, stáhnout, kopírovat, distribuovat, tisknout, vyhledávat* nebo *propojovat* plné texty článků, jejich *procházení* pro indexaci, *zaznamenání* ve formě *dat* v počítačových programech, nebo jejich užití pro jakýkoliv další zákonný záměr, *bez finančních, právních* nebo *technických bariér*, kromě nedílného a neoddělitelného dosažení samotného přístupu k internetu.“ (BOAI)

Podpora OA

- Internet a ICT určují způsob komunikace
- *Otevřený přístup* - alternativní cesta k tradičnímu modelu publikování
- Otevřený přístup zásadně změnil komunikační zvyklosti vědeckého světa
- Myšlenka OA základem mnoha programů a iniciativ
- *Aktivní úloha* při prosazování OA – knihovnické organizace a sdružení
- Významné dokumenty podpory OA = **Iniciativy OA**

Faktory a prvky systému OA

- Systém OA tvořen propojením řady prvků, faktorů a činitelů
- Komplexní pojetí jednotlivých částí = dosažení širšího uplatnění otevřeného přístupu, jako účinného způsobu vědecké komunikace a zveřejňování výsledků vědy a výzkumu
- **Systém OA** = autoři + vědecké instituce, výzkumná pracoviště, univerzity + komerční vydavatelé + knihovny + koncoví uživatelé

Autoři

- *Klíčová* role při rozšiřování otevřeného přístupu k dokumentům
- Autoři publikují své práce v odborných časopisech, s odpovídající kvalitou a počtem potenciálních uživatelů => očekávaný citační ohlas
- Tradiční postup vede ke konzervativnímu chování autorů
- *Postupný nárůst* počtu autorů, přispívajících do otevřených archivů elektronických prací
- Příznivější situace v oblasti přírodních věd

Autoři

- Důležitým faktorem – *vliv publikované práce*
- Autoři využívající auto-archivace v otevřených archivech oceňují možnost bezplatného využívání jejich dokumentů koncovými uživateli – poskytuje možnost zvyšování citovanosti prací a rychlost publikování
- Publikovány mnohé studie a [výzkumy](#) o pozitivním vlivu otevřeného přístupu na citovanost vědeckých publikací

Komerční vydavatelé

- Nucení *reagovat* na změny v informačním průmyslu
- Elektronická forma vědecké komunikace, ICT – uživatel získává primární dokument *bez nutnosti zprostředkování*
- Překonány bariéry času a prostoru
- Řešeny záležitosti **ekonomické stránky** šíření vědeckých poznatků
- Řada komerčních vydavatelů podporuje hnutí OA
- *2 základní cesty* přístupu ke zdrojům s OA

Zelená cesta k OA

- „green roads to OA“; „OA self-archiving“
- Autorům uděleno **svolení** k *auto-archivaci* vlastních kopií publikovaných dokumentů
- Autor ukládá zpravidla redakčně neupravený rukopis svého příspěvku
- Příspěvek je okamžitě k dispozici uživatelům – bez hodnocení kvality
- Výjimkou články, které již hodnocením prošly jinde
- Autor popisuje dokument metadaty

Zlatá cesta k OA

- „golden roads to OA“; „OA publishing“
- Autor nabídne vydavateli článek k publikování, redakce zajistí recenzní řízení
- Pokud je článek přijat redakce zajistí jazykovou a formální úpravu
- **Ekonomický model** – financování vydávaných časopisů ze strany autorů
- Přístup k textu neplatí uživatel, ale autor, který usiluje o zveřejnění svého článku v odborném časopise

Informační instituce, knihovny

- Knihovny hnutí za OA *vítají* – finanční prostředky nutné na nákup předplatné časopisů možno využít k jiným účelům
- OA pro informační pracovníky knihoven **výzva** do budoucnosti
- **Nové profesní nároky:** zajištění integrace OA zdrojů s dosavadními službami; zvýšení školení a podpory uživatelů; posuzování kvality zdrojových materiálů; zajištění trvalé ochrany a zpřístupnění materiálů s otevřeným přístupem

Koncoví uživatelé

- Otevřený přístup představuje určitou *svobodu* v získávání odborných informací
- *Nezávislost* na čase a prostoru
- *Nevyžaduje* zprostředkovatele
- Možnost pracovat dle vlastních podmínek
- **Snadná** dostupnost zdrojů a **úspora** finančních prostředků
- Možnost sledování nejnovějších poznatků z oboru
- Snadné vyjádření a zprostředkování *reakce* na publikované materiály

Projekt SHERPA

- Zahájení činnosti r. 2002
- Zabývá se otázkami výzkumu podpory univerzit v zavádění otevřeného přístupu prostřednictvím institucionálních repozitářů
- Na počátku 7 rozvojových partnerů, dnes 33
- Projekt poskytuje následující **služby**:
 - ✓ RoMEO
 - ✓ JULIET
 - ✓ OpenDOAR
 - ✓ SHERPA search

Služba RoMEO

- Zahájení provozu r. 2004
- Vytvořena v rámci projektu SHERPA
- Umožňuje vyhledávat v repozitářích podle názvu vydavatele, nebo názvu časopisu
- **Kategorie** vydavatelů časopisů, dle individuálního přístupu k auto-archivaci:
 - ✓ Zelená kategorie
 - ✓ Modrá kategorie
 - ✓ Žlutá kategorie
 - ✓ Bílá kategorie

Aktuálně s OA

- Mezník ve vývoji OA
- **Compact for Open-Access Publishing Equity**
- Uzavřena 14. září 2009
- Signatáři: Cornell University; Dartmouth College; Harvard University; Massachusetts Institute of Technology; University of California at Berkeley
- Dohoda o dalším vývoji metod systému finančních náhrad za publikace článků ve vědeckých časopisech s otevřeným přístupem

Závěrečné shrnutí

- Dnes mnoho metod, možností a způsobů orientovaných a vydávaných k podpoře otevřeného přístupu k odborným informacím
- Nejedná se o formální vydání, ale většina otevřený přístup *aktivně podporuje*
- **Cílem otevřeného publikování** není zrušit tradiční prostředky vědecké komunikace ani ohrozit knihovny, popř. vydavatelský průmysl
- Jde o zpřístupňování vědeckých poznatků cestou ekonomicky efektivnější a rychlejší

Závěrečné shrnutí

- Fenomén otevřeného přístupu stále na počátku svého vývoje a lze očekávat další rozvoj
- Důležitý *mezník* – dosažení *všeobecného souladu* mezi všemi zúčastněnými stranami
- Nutnost vyřešení autorsko-právní problematiky
- Moderní společnost ovlivněna masmédií a internetem
- Otázka času, kdy razantněji do vývoje informační společnosti zasáhne jev **nový** – **otevřený přístup**

PhDr. Jindra Planková, Ph.D.

jindra.plankova@fpf.slu.cz

+420-553-684-358

Ústav informatiky, FPF

Slezská univerzita v Opavě

Děkuji za pozornost!